

CRIZA ORIENTALĂ ȘI RELAȚIILE ROMÂNÓ-FRANCEZE (1875-1878)

MARIUS ALEXANDRU ISTINA

“Chestiunea orientală”, căreia “îi erau subsumate – după expresia lui Leonid Boicu – tot atâtea «chestiuni» câte entități naționale centrifuge existau” în Imperiul Otoman¹, a reprezentat, de-a lungul timpului, o adevărată piatră de încercare a relațiilor internaționale, o “cutie a Pandorei” care – odată deschisă – pune în fața factorilor politici internaționali probleme deosebit de grave și aproape insurmontabile. Acest fapt este evident pe parcursul întregii epoci moderne, astfel încât aserțiunea lui Talleyrand cum că “le centre de gravité du monde n’est ni sur l’Elbe, ni sur la l’Adige, il est là-bas aux frontières de l’Europe, sur le Danube”² nu ne apare a fi deloc exagerată sau pretențioasă.

Congresul de pace de la Paris și Tratatul încheiat aici în martie 1856 nu rezolvaseră problemele naționale din teritoriile aflate sub suzeranitate otomană³, problemele română, sârbă, bulgară, grecească (chiar dacă Grecia era independentă din 1830) rămânând în suspensie. Că aceasta este realitatea ne dovedesc numeroasele tentative ale populațiilor sud-dunărene de rezolvare a problemelor naționale proprii după 1856.

Un moment important în evoluția “chestiunii orientale” l-a constituit redeschiderea acesteia în 1875, atunci când marile puteri sunt puse din nou față în față cu problemele naționale din sud-estul Europei, cu aspirațiile naționale ale popoarelor aflate sub dominația otomană. Alfred Lajusan aprecia că “sistemul politic european a fost puternic influențat între 1875-1878 de evenimentele balcanice și urmările lor. Evenimentele sunt rezultatul, în același timp, a unor fenomene politice europene: eclipsa Franței a permis o nouă activitate Rusiei și Austriei; un fenomen de politică internă turcă – o agravare a «decadenței» statului otoman; în fine o mișcare națională printre populațiile balcanice”⁴. Iar după cum afirma și N. Ciachir, “criza orientală din anii 1875-1878 a fost punctul culminant al evoluției problemei orientale din sec. al XIX-lea, punctul culminant al mișcărilor de eliberare națională”⁵.

În acest context se reliefează și o nouă etapă în rezolvarea “chestiunii române”, ce face parte integrantă din cea orientală, dar se și distinge prin trăsături proprii⁶, etapa dobândirii independenței de stat a României. În mod cert, acest deziderat nu putea fi atins decât într-un moment favorabil pe plan internațional, ținându-se cont de contradicțiile dintre marile puteri și cu sprijinul unora dintre acestea. Redeschiderea crizei orientale în 1875 “a creat cadrul

¹ L. Boicu, *Geneza “chestiunii române” ca problemă internațională*, Iași, 1975, p. 13.

² apud *Acte și documente relative la renascerea României*, vol. VII, București, 1892, p. 251.

³ N. Ciachir, *Rolul României în lupta de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei în anii 1875-1878*, în *Anale*, 27, 3, 1981, p. 91.

⁴ H. Hauser (coord.), *Manuel de politique européennes. Histoire diplomatique de l’Europe (1871-1914)*, Paris, 1929, p. 119.

⁵ N. Ciachir, *Criza balcanică din anii 1875-1878 și poziția României*, în *MN*, IV, 1978, p. 138.

⁶ A se vedea în acest sens L. Boicu, *op.cit.*, passim.

internațional favorabil cuceririi independenței statului modern român⁷, fapt demonstrat de altfel de evoluția evenimentelor. În mediul politic românesc s-a sperat că una dintre puterile favorabile unei asemenea idei ar putea fi Franța, față de care românii aveau o mare simpatie și care fusese principala sprijinitoare a românilor în epoca luptei pentru unire. Din păcate însă, pentru români, evoluția evenimentelor va dovedi că acest fapt nu a mai fost posibil în perioada luptei României pentru cucerirea independenței de stat, poziția Franței față de români schimbându-se, unul din motive fiind și situația internațională dificilă în care se afla cea de-a treia Republică franceză.

“Chestiunea orientală” în perioada la care ne referim s-a bucurat, până acum, de o atenție deosebită în istoriografia românească. Pentru a ne face o idee despre numărul mare de lucrări tratând diverse aspecte ale acestei probleme, este suficient să specificăm doar faptul că bibliografia referitoare la lupta pentru independență a românilor în perioada de referință, publicată în 1977⁸, cuprinde câteva sute de titluri. Și acesta nu este decât un singur aspect al întregii “chestiuni orientale”, iar spațiul unei lucrări de natură celei de față nu ne permite o prezentare, nici măcar foarte sumară, a bibliografiei referitoare la totalitatea acestei probleme. Ne vom rezuma la a nota că, în ceea ce privește problema poziției Franței față de “chestiunea orientală” în perioada de referință – sau de unele aspecte particulare ale acesteia –, în istoriografia românească, cel puțin din ceea ce cunoaștem noi, nu există nici o lucrare specială dedicată acestui subiect.

Pomind de la această situație, în lucrarea de față ne propunem să prezentăm câteva considerații privind poziția Franței față de “chestiunea orientală” în perioada 1875-1878 și, mai ales, asupra raporturilor româno-franceze în această perioadă în care România face eforturi pentru obținerea independenței, eforturi încununate de succes prin proclamarea independenței la 9 mai 1877 și recunoașterea noului său statut în cadrul Congresului de pace de la Berlin. Deși aflată într-o situație dificilă după 1870 (asupra acestui subiect vom reveni mai jos), Franța rămâne totuși un element important în relațiile internaționale, încercând – la fel ca după 1815 – să recâștige o poziție de prim rang în Europa, să reocupe poziția pe care se situase anterior anului 1870. Ori, un moment de criză internațională ca cel la care ne referim putea duce la o reevaluare a raporturilor dintre marile puteri. Tocmai din acest punct de vedere ne interesează poziția și acțiunile Franței, dar facem precizarea că lucrarea noastră nu va încerca – pe baza informațiilor la care am avut acces până acum – să acopere întreaga paletă a problematicii atât de dificile a “chestiunii orientale”, sau să trateze poziția Franței față de ansamblul crizei declanșate în 1875, încercând să punem accentul doar asupra raporturilor franco-române în timpul crizei din 1875-1878. Motivul unei asemenea tratări, oarecum parțiale și subiective, îl reprezintă atât o anumită continuitate în preocupările noastre, cât și limitele materialului bibliografic și documentar la care am avut acces până în prezent.

Trebuie să specificăm încă de la început că, fără a fi – după cum o consideră unii autori⁹ –, o linie de cezură, o modificare de esență în ceea ce privește evoluția relațiilor internaționale, războiul franco-prusac încheiat cu căderea celui de-al doilea Imperiul francez și proclamarea Reich-ului german, în chiar inima Franței, a adus modificări importante pentru Franța. Învinsă,

⁷ Ștefan Ștefănescu, *La Romanité – facteur d'identité et d'intégration du peuple roumain dans la civilisation européenne*, în vol. *In Honorem emeritae Ligiae Bârbu. Timpul Istoriei. I. Memorie și patrimoniu/Letemps de l'histoire. I. Mémoire et patrimoine*, București, 1997, p. 319.

⁸ *Independența României. Bibliografie*, București, 1977.

⁹ A se vedea în acest sens H. Hauser, *op.cit.*, p. 3-4, 22.

obligată la plata unei imense despăgubiri de război (5 miliarde de franci ce vor fi plătiți într-un timp foarte scurt), izolată pe plan internațional, Franța pierde primatul în Europa vremii, devenind practic o putere secundară. De aceea, ținând cont de această situație, este explicabilă și credibilă poziția adoptată de noii oficiali ai celei de-a treia Republici franceze, ilustrată de spusele lui Jules Favre din 2 decembrie 1870. Astfel, ministrul de externe francez afirma că "Franța este prea preocupată de problemele sale, pentru a se amesteca în cele ale Europei"¹⁰. Și, dacă ne gândim că această poziție era adoptată în preajma Conferinței de la Londra, care lua în discuție elemente ale problemei orientale, am putea considera că era vorba despre o retragere a Franței, despre o totală lipsă de interes în această chestiune. Că nu așa stăteau lucrurile ne-o dovedesc numeroasele documente, dintre care cităm doar un comentariu apărut în ziarul *La France* din 13 decembrie 1877. În această publicație se specifica faptul că Franța "are în Turcia interese comerciale, maritime, politice – chiar religioase – atât de mari și de numeroase"¹¹. Aceste interese "mari și numeroase" nu puteau să nu își pună amprenta asupra poziției Franței în problema orientală în perioada de referință. De altfel, considerăm că poziția și acțiunile Franței în Orient nu pot fi înțelese decât privind din prisma acestor interese și a situației internaționale a celei de-a treia Republici franceze.

Un prim aspect îl constituie interesele politico-strategice ale Franței în zonă, dar și în general în Europa. Ultima parte a afirmației noastre, deși poate părea oarecum surprinzătoare, este totuși firească. În această perioadă există o întrepătrundere a problemelor de pe continentul european, o continentalizare a acestora, uneori ele depășind chiar granițele Europei. De aceea, zonele de interes se întrepătrund, nu se mai poate vorbi de interese limitate la o anumită regiune și, în același timp, analiza asupra unei probleme este îngreunată, devine mai dificilă decelarea acțiunilor în cadrul relațiilor internaționale.

Spațiul mediteranean și Imperiul otoman, zonă vizată de mai multe puteri, reprezenta o regiune de o importanță deosebită pentru Franța. În primul rând, Imperiul otoman controla Strâmțorile și estul Mediteranei – inclusiv, nominal cel puțin, Egiptul – și, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, datorită campaniei lui Napoleon Bonaparte în Egipt, devenise foarte clar rolul deosebit pe care deținerea controlului în această zonă îl juca pentru dominația colonială. Era practic vorba de dominația asupra drumurilor spre colonii și, în contextul concurenței dintre Anglia și Franța, controlul asupra lor era foarte important. Acest fapt este demonstrat, pentru a ne rezuma la un singur exemplu – edificator după părerea noastră – de problema Suezului, rezolvată parțial în 1875 printr-un compromis franco-englez¹². Același interes pentru Imperiul otoman din partea factorilor de decizie francezi era legat și de problemele din zona Mării de Marmara, Siria sau Tunisia¹³. Dominația, chiar și numai nominală, în zonă a otomanilor, controlul acestora asupra principalelor căi de comunicație – căi care erau necesare Franței, era favorabilă acesteia deoarece Imperiul otoman era un stat slab, asupra căruia, prin diverse pârghii, se putea exercita o anumită influență. Cum Rusia sau Austro-Ungaria, care urmăreau dezmembrarea Imperiului otoman și extinderea spre Strâmțori, puteau să pericliteze poziția Franței în zonă și interesele acesteia, Republica a treia se va orienta spre menținerea integrității statului otoman, care nu putea rezista fără susținerea unor mari puteri, în special a

¹⁰ *Ibidem*, p. 34.

¹¹ **Independența României. Documente**, București, 1977, III, doc. 144, p. 223.

¹² Gh. Cliveti, **România și puterile garante**, Iași, 1988, p. 200.

¹³ D. Berlescu, **O pagină din istoria contemporană a României. Recunoașterea Independenței. Comunicare**, în *SCȘ/Iași*, 4, 1953, 1-4, p. 533-534.

Franței și a Angliei. Chiar dacă înfrângerea în războiul cu Prusia bismarckiană dusesse la slăbirea influenței franceze în Orient – fapt dovedit și de Conferința de la Londra, unde Rusia obține anularea unor prevederi ale Tratatului de la Paris din 1856 – Franța păstra încă importante pârghii în zonă. Mai mult, Franța va fi permanent interesată în recăștigarea influenței și poziției avute anterior în răsăritul bazinului mediteranean, sau cel puțin în păstrarea *status-quo*-ului, ceea ce i-ar fi dat posibilitatea să-și refacă pozițiile în vestul continentului¹⁴.

Nu numai Strămtorile sau estul Mării Mediterane erau importante pentru francezi. Aceeași importanță o aveau și spațiul Mării Negre, ca și bazinul Dunării, atât ca poziții strategice, cât și ca debușee economice. Dacă până în 1871 anglo-francezii impuseseră (prin Tratatul de la Paris) regimul Mării Negre și Dunării, îndepărtând Rusia de Dunăre prin retrocedarea celor trei județe din sudul Basarabiei către Moldova, în același timp cu neutralizarea Mării Negre, după 1871 poziția Franței este mai dificilă. Acest fapt se datorează izolării sale pe plan internațional, astfel încât ea nu participă decât la finalul Conferinței de la Londra din 1871, ceea ce favorizează Rusia, care redobândește pozițiile pierdute anterior. Și acest fapt va duce la dorința Franței de păstrare a *status-quo*-ului, cu modificările survenite la Londra și care marcau practic falimentul politicii lui Napoleon al III-lea în chestiunea Mării Negre și a Dunării¹⁵.

O importanță la fel de mare pentru acțiunea diplomatică franceză au avut-o și evenimentele din centrul și vestul Europei, interesele pe care Franța le avea aici. Dacă până spre finalul domniei lui Napoleon al III-lea Franța avusese practic preponderența pe continent – ocupând o poziție de *primus inter pares* – ea va fi pusă după 1870 în dificultate datorită relațiilor cu Imperiul german, a politicii de izolare dusă de Otto von Bismarck. Mai mult, izolarea sa este accentuată din 1873, datorită încheierii Alianței celor trei împărați (*Dreikaiserbund*-ul) în urma eforturilor depuse de “cancelarul de fier”, alianță “care redusese foarte mult capacitatea de manevră a puterilor occidentale”¹⁶. De altfel, în istoriografia noastră se consideră că la Schönbrunn convenția “îscălită de cei trei monarhi le corela acțiunile în sud-estul Europei, cât și în alte părți nevralgice ale lumii și marca izolarea Franței”¹⁷. La aceasta trebuie adăugată și imposibilitatea unei apropieri franco-engleze, fie datorită faptului că Franța era mai preocupată de relațiile ei cu Germania¹⁸, fie datorită divergențelor dintre englezi și francezi în diverse probleme, în special în problema Suezului¹⁹. De aceea, singura soluție viabilă – în viziunea factorilor politici francezi – era o apropiere de Rusia, fapt ce avea atât avantajul ieșirii din izolare, cât și a dislocării Alianței celor trei împărați. Astfel, prin instrucțiunile primite în iunie 1871 de ambasadorul francez la Petersburg, generalul Le Flô, se face o primă încercare în acest sens, considerându-se că nu exista nici un impediment în calea unei concordanțe ruso-franceze²⁰. Și mai târziu Franța va merge pe aceeași linie, încercând să-și apropie Imperiul țarist, dar, în ciuda unor declarații ca aceea a lui Gorceakov – care considera

¹⁴ *Independența României. Documente*, vol. II, doc. 41, p. 98-101; vol. III, doc. 3, p. 6; doc. 183, p. 286.

¹⁵ Traian Ionescu, *Diplomația franceză și problema Mării Negre (1856-1878)*, în *Revistă*, 33, 11, p. 2134.

¹⁶ Dan A. Lăzărescu, *Lord Salisbury, 1830-1902*, în *Diplomați iluștri*, vol. IV, București, 1983, p. 117.

¹⁷ N. Ciachir, *Marile Puteri și România (1856-1947)*, București, 1996, p. 67; Corneliu-Mihail Lungu, *Transilvania în raporturile româno-austro-ungare (1876-1886)*, București, 1999, p. 67.

¹⁸ *România în relațiile internaționale*, Iași, 1980, p. 257.

¹⁹ Gh. Cliveti, *op.cit.*, p. 200.

²⁰ *Ibidem*, p. 194, nota 90.

că o Franță puternică era necesară echilibrului de forțe în Europa²¹ - a dorinței opiniei publice, sau chiar a unor înrudiri între demnitarii ruși și francezi (a se vedea cazul lui Jomini și Decazes²²), nu se vor realiza pași concreți în această direcție în perioada de referință. Singura acțiune palpabilă a Rusiei în favoarea Franței republicane se va petrece în primăvara anului 1875, atunci când Germania amenința cu un război preventiv împotriva Franței, diplomația țaristă intervenind pentru a liniști susceptibilitățile dintre francezi și germani²³. Trebuie, totuși, să remarcăm faptul că în perioada 1875-1878 Franța va încerca mult timp să se apropie de Rusia, sprijinind – direct sau indirect – poziția acesteia din urmă.

O problemă interesantă în explicarea poziției Franței în Orient o reprezintă interesele sale economico-financiare. După cum se știe, Imperiul otoman se afla în secolul al XIX-lea într-o fază de declin accentuat, fază pe care nici măcar reformele Tanzimatului nu o vor putea depăși. Acest fapt favoriza intrarea masivă a capitalurilor și produselor străine, mai ales a celor franceze și engleze. În fapt, Imperiul otoman devenise practic un deșeu economic pentru cele două mari puteri, aproape o colonie, englezii și francezii dominând piața acestui imperiu²⁴, opunându-se oricărei modificări a situației existente, în ciuda divergențelor ce își fac loc în relațiile dintre ele. Această poziție este explicabilă atât prin faptul că dominau vasta piață otomană, dar și, în același timp, că ei se bucurau de largi concesiile comerciale și vamale în Imperiul otoman²⁵. Astfel, francezii (alături de englezi) impuseseră taxe vamale foarte scăzute pentru mărfurile importante, taxe care în 1860 fuseseră stabilite în valoare de doar opt la sută din valoarea importurilor²⁶.

De aceleași avantaje economice de care se bucurau în Imperiul otoman beneficiau francezii și în România. Țara noastră reprezenta și ea o piață tentantă pentru francezi, așa că este explicabil interesul pe care-l dovedeau aceștia pentru spațiul românesc, interes favorizat și de faptul că "chiar dacă România nu era obligată de înțelegerile intervenite între Imperiul otoman și statele occidentale în domeniul taxelor vamale, ea nu putea să depășească nivelul acestora în relațiile sale externe"²⁷. Faptul că, până în preajma proclamării independenței de stat a României, Franța era pe locul al treilea în ceea ce privește exporturile țării noastre și pe al patrulea în ceea ce privește importurile făcute de români (după Imperiul otoman și Austro-Ungaria, respectiv Imperiul otoman, Austro-Ungaria și Anglia)²⁸, dar și politica liber-schimbistă a guvernelor din România explică poziția Franței de păstrare a situației existente. De aceea, diplomația franceză va privi inițial cu ostilitate, iar apoi cu rezervă, ideea încheierii unei

²¹ H. Hauser, *op.cit.*, p. 89.

²² *Ibidem*, p. 88.

²³ *Ibidem*, p. 104-108.

²⁴ Gh. Cliveti, *România și conflictul franco-german (1870-1871)*, în *AI/II*, XXIV/2, 1987, p. 157-180; idem, *România și crizele internaționale, 1853-1913*, Iași, 1997, *passim*. De altfel, în 1869 valoarea comerțului otomano-francez era de 223 milioane franci, el păstrându-se ridicat și în perioada ulterioară (a se vedea în acest sens C. Velichi, *Curs de istoria modernă a Bulgariei*, București, 1974, p. 113).

²⁵ N. Adăniloae, *Cucerirea independenței naționale – încununare a aspirațiilor seculare de libertate ale poporului român*, în *RevIst*, 30, 1977, 4, p. 588; N. Corivan, *Lupta diplomatică pentru cucerirea independenței României*, București, 1977, p. 20.

²⁶ N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 25.

²⁷ C. Căzănișteanu, M.E. Ionescu, *Războiul neatârării României. Împrejurări diplomatice și operații militare. 1877-1878*, București, 1977, p. 55.

²⁸ *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 479; Radu-Dan Vlad, *Considerații asupra structurii capitalului în România, 1864-1878*, în *RevIst*, s.n., 4, 3-4, 1993, p. 303.

Convenții comerciale cu România²⁹, văzând în acest act, pe lângă afirmarea unei poziții independente a României și un pericol pentru status-quo-ul în Balcani, și un eventual pericol în ceea ce privește poziția sa economică în zonă, extrem de favorabilă în acel moment, chiar dacă puterile centrale dominau piața românească.

Alături de domeniul comercial, francezii se arătau interesați, în egală măsură, și de alte domenii economice. Unul dintre acestea era cel feroviar, atât în Imperiul otoman, cât și în România. Astfel, bancheri parizieni sau reprezentanți ai companiilor de căi ferate franceze sunt prezenți în societăți care concesionaseră construcția de căi ferate în Imperiul otoman (ca de exemplu calea ferată ce urmărea să unească Constantinopolul cu Bosnia), iar în fruntea Căilor Ferate Române s-a aflat la un moment dat un director francez, a cărui demitere în 1878 a produs nemulțumiri și chiar proteste din partea diplomației franceze³⁰. Poate fi amintită aici și disponibilitatea arătată de către **Banque de Paris et de Pays Bas** de a participa la acțiunea de răscumpărare a căilor ferate românești de la consorțiul Strousberg-Bleichröder în 1878³¹. De asemenea, partea franceză se arăta interesată și de domeniul finanțelor, de investițiile de capital în Imperiul otoman și în România, un exemplu în acest sens fiind chiar întemeierea Băncii Naționale Otomane cu capital anglo-francez, împrumuturile acordate Imperiului otoman, sau funcționarea în România a unor bănci cu capital francez – Bank of Roumania, Banca de București³² – și înființarea unor fabrici (de zahăr la Sascut și Chitila, de săpun și lumânări la Galați etc.)³³.

Faptul că, alături de englezi, francezii dominau practic din punct de vedere economic sud-estul european (înțelegând aici, practic, Imperiul otoman și teritoriile aflate sub suzeranitatea sa), îi făcea pe aceștia reticenti la ideea dezmembrării Imperiului otoman sau față de schimbările în zonă, mai ales după 1870-1871. În ciuda faptului că această regiune începuse să piardă din importanța economică avută anterior ca urmare a mutării centrului de greutate în zona atlantică, ea rămâne o poziție economică foarte disputată, în care concurența între marile puteri era acerbă, ceea ce explică de altfel și poziția Franței de apărătoare a Imperiului otoman, văzut ca un paravan pentru interesele sale economico-financiare, dar și politico-strategice. Apărarea poziției economice va duce, însă, uneori, la adevărate conflicte de interese pentru cea de-a treia republică. Acest fapt este vizibil, în perioada 1875-1878, în rezervele Franței în ceea ce privește susținerea punctului de vedere rusesc în soluționarea crizei orientale. Deși dorea ieșirea din izolarea politică în care se afla, partea franceză nu putea accepta modificări în **status-quo-ul** balcanic, tocmai pentru a nu-și periclita pozițiile economice³⁴. Tot pentru a-și apăra interesele economice și a face față concurenței, Franța va accepta tratativele cu România

²⁹ Iosif I. Adam, **Premisele economice ale cuceririi independenței de stat a României**, în *MN*, IV, 1978, p. 155.

³⁰ **Independența României. Documente**, vol. II/2, doc. 142, p. 243.

³¹ Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaie, **Cum s-a înfăptuit România modernă. O strategie asupra dezvoltării**, Iași, 1993, p. 227.

³² **Istoria României**, p. 471-472; C. Velichi, *op.cit.*, p. 115. Între 1854-1875 Imperiul otoman a împrumutat din Anglia, Franța, Austria și de la Banca Națională Otomană sume extrem de mari, astfel încât în 1875 datoriile statului otoman se ridicau la impresionanta cifră de cinci miliarde de franci (C. Velichi, **România și renașterea bulgară**, București, 1980, p. 188-189), din care mare parte era capital francez.

³³ Radu-Dan Vlad, *op.cit.*, p. 294-295.

³⁴ N. Ciachir, **Războiul pentru independența României în contextul european (1875-1878)**, București, 1977, p. 44.

privind o eventuală încheiere a unei convenții comerciale româno-franceze³⁵, chiar dacă recunoașterea acestui drept însemna în fapt și recunoașterea unui pas spre independența României.

Un loc destul de important au ocupat în politica orientală a Franței problemele religioase, poziția Franței fiind influențată, în unele privințe, de situația creștinilor din Imperiul otoman sau de statutul evreilor. Acest fapt este explicabil prin aceea că, mult timp, Franța a pozat în apărătoare a creștinilor, mai ales a catolicilor, din spațiul dominat de otomani și în protectoare a locurilor sfinte de la Ierusalim. De altfel, Franța reușise în perioada anterioară, datorită influenței sale politice și a folosirii unor pârghii economico-financiare, profitând și de ajutorul unor viziri progresiști, să imprime o linie mai puțin defavorabilă creștinilor, astfel încât, până la 1870 s-a încercat modernizarea vechilor privilegii recunoscute de regimul otoman naționalităților creștine. În acest sens pot fi amintite noul statut al comunității grecești (1862), constituția armenilor (1863)³⁶ și chiar întemeierea exarhatului bulgar. Acest fapt nu a ușurat prea mult situația creștinilor din Imperiul otoman, așa cum nu va reuși nici Constituția din 7 zilhidge 1293 (11/23 decembrie 1876) care, în articolul 8, prevedea că: "Toți supușii Imperiului se numesc fără deosebire otomani, oricare ar fi religia pe care o împărtășesc"³⁷, fără însă să se șteargă deosebirile sociale și economice dintre musulmani și nemusulmani și fără a îmbunătăți practic soarta acestora din urmă. De altfel, situația inferioară în care se aflau creștinii din Imperiul otoman reprezintă unul din principalele motive ale reizbucnirii crizei orientale în 1875, iar continuarea acesteia și după 1876 arată și faptul că problema creștinilor nu era rezolvată prin actul legislativ amintit.

Franța va încerca să impună și în perioada la care ne referim, ca și în epoca anterioară, unele reforme în favoarea creștinilor, dar fără prea mare succes. Chiar atunci când acestea reușeau să fie adoptate, ele se vor dovedi a fi doar simple paleative, încercări ale Porții de a stăpâni evenimentele sau de a pune în dificultate marile puteri. Unul dintre demersurile făcute de Franța în favoarea creștinilor din Imperiul otoman are loc în cadrul Conferinței de la Constantinopol, deschisă în decembrie 1876. În viziunea ministrului de externe francez această reuniune avea ca scop ameliorarea situației creștinilor din Imperiul otoman, iar plenipotențiarilor Franței – De Bourving și de Candordy – li se recomanda să acționeze în această direcție³⁸. Chiar și la Congresul de la Berlin Franța a susținut îmbunătățirea poziției creștinilor, propunând un articol adițional privind libertatea cultului pentru călugării și episcopii catolici din Rumelia³⁹. De altfel și în opinia publică franceză se manifesta un curent favorabil creștinilor din Imperiul otoman. Astfel, Pierre Guerraz aprecia că doar "egalitatea civilă și politică a tuturor supușilor Imperiului otoman", alături de o emigrație europeană masivă, puteau duce la redresarea unui stat aflat într-o criză profundă, așa cum era în acel moment statul otoman⁴⁰.

Situația evreilor, atât în sudul Dunării, cât și în România, era una destul de dificilă datorită faptului că aceștia nu aveau asigurate drepturi politice, sau după, cum afirma Carol

³⁵ **Independența României. Documente**, vol. II/1, doc. 44, p. 108-109; doc. 61, p. 152-154.

³⁶ H. Hauser, *op.cit.*, p. 121.

³⁷ **Independența României. Documente**, vol. III, doc. 8, p. 18-19.

³⁸ N. Ciachir, *op. cit.*, p. 140-141.

³⁹ D. Berlescu, *op.cit.*, p. 528.

⁴⁰ **Independența României. Documente**, vol. III, doc. 1, p. 1-2.

Iancu, statutul lor era de excludere din viața politică și socială⁴¹. Franța sprijinise și în perioada anterioară emanciparea evreilor din Imperiul otoman și din teritoriile aflate sub suzeranitatea Porții, fără însă a avea un succes palpabil. În condițiile reizbucnirii crizei orientale asociațiile evreiești din vest, și mai ales **Alianța israelită universală** – condusă de fostul ministru francez din timpul revoluției de la 1848, Adolphe Crémieux –, vor acționa foarte prompt, făcând demersuri pe lângă guvernele occidentale în favoarea comunităților evreiești. Un exemplu în acest sens îl reprezintă memoriul adresat în decembrie 1876 marilor puteri, cerând “completa egalitate civilă, politică și religioasă a tuturor ne-musulmanilor din provinciile Turciei, a căror stare este supusă deliberărilor conferinței (de la Constantinopol – n.n.), precum și în Principatul Serbia; să se revizuiască și să se completeze Convenția de la Paris din 1858 în ceea ce îi privește pe evreii din România, astfel încât să se asigure israeliților posibilitatea de a se bucura deplin de drepturi civile și politice”⁴². Deși situația evreilor nu a fost luată în discuția Conferinței de la Constantinopol, fiind considerată de marile puteri doar o chestiune de ordin secundar și susținută doar în măsura în care acestea aveau interesul să o facă, Franța, prin Decazes, își exprima la 29 decembrie 1876 sprijinul față de situația evreilor din sud-estul Europei⁴³. Sprijinul francez pentru comunitățile evreiești din Balcani și România va rămâne constant în întreaga perioadă la care ne referim, dar abia Congresul de la Berlin va rezolva, parțial totuși – cel puțin în viziunea evreilor –, situația acestor comunități. Trebuie să arătăm că tocmai poziția Franței și mai ales a primului plenipotențiar al acesteia, Waddington, va duce la inserarea în Tratatul de pace a principiului egalității în drepturi indiferent de religie a tuturor cetățenilor din Bulgaria, Serbia și România⁴⁴.

Un ultim aspect care a influențat, dar în mai mică măsură după părerea noastră, poziția Franței în timpul crizei dintre 1875-1878 l-a reprezentat opinia publică. Spre deosebire de oamenii politici și chiar de diplomații francezi acreditați în Orient, care se arătau nefavorabili ideii emancipării popoarelor aflate sub dominație otomană, opinia publică franceză se arăta, în general, favorabilă acestei idei. Pentru a ne opri doar la exemplul României, trebuie să arătăm că presa franceză – cea mai palpabilă și credibilă oglindă a opiniei publice – prin informațiile publicate despre români, comentariile legate de poziția internațională a României sau aprecierile elogioase la adresa armatei române a făcut servicii deosebite cauzei naționale românești. Remarcăm numai un fragment din *Le Memorial diplomatique*, publicat în 20 ianuarie 1877, fragment ce ni se pare semnificativ în ceea ce privește modul în care era văzută țara noastră: “România! Ce exemplu înălțător de probitate națională dă acest principat puternicilor săi vecini! Ea nu-și plătește datoria externă în hârtie-monedă, ci în bani gheață, cu toată povara enormă ce apasă pe umerii ei de când cu agitația panslavistă în Orient. Cât privește independența ei, neutralitatea ei, ridicarea ei la rangul de regat, ele ar fi prea avantajoase Sublimei Porți pentru că aceasta să le refuze și ar constitui răsplata binemeritată pentru o lealitate și o corectitudine care au făcut față tuturor încercărilor”⁴⁵.

⁴¹ Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, București, 1996, passim.

⁴² *Ibidem*, p. 131.

⁴³ *Ibidem*, p. 132, nota 1.

⁴⁴ D. Berlescu, *op.cit.*, p. 530; Carol Iancu, *op.cit.*, p. 180-181.

⁴⁵ *Independența României. Documente*, vol. III, doc. 25, p. 86.

Deși în presa franceză au apărut și afirmații ofensatoare, așa cum se întâmplă în unele articole din *La République Française* – căreia C.A. Rosetti îi face unele reproșuri⁴⁶ -, sau unele atacuri contra României, ca cele apărute în *Les Débats* și împotriva cărora Mihail Kogălniceanu – pe atunci ministrul afacerilor străine română – a luat chiar poziție oficială⁴⁷, acestea au fost doar accidentale. Așa se și explică faptul că atitudinea presei franceze a fost apreciată pozitiv de către oamenii politici români. Astfel, C.A. Rosetti, într-o scrisoare adresată corespondentului de presă C. Farcy, îi mulțumește ziaristului francez pentru un articol favorabil românilor⁴⁸. O asemenea poziție ca cea adoptată de presa franceză – care a protestat și împotriva masacrelor otomane de la sud de Dunăre – nu putea fi neglijată de oficialitățile Republicii a treia, mai ales că situația politică din Franța era una destul de nesigură, instabilitatea guvernamentală fiind o caracteristică, iar rolul presei în aceste condiții era destul de important.

Interesele Franței în zonă își vor pune amprenta asupra poziției ei din perioada de referință. Redeschiderea problemei orientale în vara anului 1875 prin răscoala populației creștine din Herțegovina, răscoală extinsă apoi și în Bosnia, nu a fost un fapt neașteptat sau surprinzător pentru Europa, încă de la sfârșitul anului anterior existând elemente care lăsa să se întrevadă o mișcare social-națională a populației creștine de aici împotriva moșierimii musulmane⁴⁹. De altfel, nerezolvarea problemelor din zonă la Congresul de la Paris din 1856 dăduse loc și în perioada anterioară anului 1875 la numeroase tentative ale populațiilor din teritoriile dominate de Imperiul otoman de rezolvare în favoarea lor a problemelor naționale de aici. Nicolae Ciachir considera că în zonă existau numeroase contradicții “între Imperiul otoman și statele și popoarele din sud-estul Europei”, între “Imperiul otoman și o mare parte dintre marile puteri, care doreau să ocupe o serie de posesiuni cheie din Turcia europeană”, “între marile puteri”, “între popoarele balcanice, deși urmăreau același țel: înlăturarea dominației otomane”, “între marile puteri și statele din sud-estul Europei” și chiar “contradicții deosebit de puternice frământau însăși societate turcă”⁵⁰. Toate aceste contradicții au favorizat redeschiderea și amplificarea crizei orientale, răscoalei din Bosnia și Herțegovina urmându-i, în toamna aceluiași an o ridicare a bulgarilor. Mai mult, problematica crizei este complicată și de poziția statelor din zonă aflate sub dominație otomană, state care așteptau momentul prielnic pentru a se emancipa. De altfel, în vara anului 1875 Hristo Botev, lider al Comitetului Central Revoluționar Bulgar ce-și desfășura activitatea la București, prezenta, oarecum exagerat, situația din Balcani în ziarul său *Zname* astfel: “Herțegovina se bate, Muntenegru... vine să-i dea ajutor, Serbia este gata, Grecia va declara război, România nu va rămâne neutră...”⁵¹. Și chiar dacă Botev nu a apreciat corect poziția pe care o vor adopta statele din zonă, ridicarea bosnișilor și a celor din Herțegovina a dus la un conflict de proporții.

După cum am afirmat deja, redeschiderea “chestiunii orientale” în vara anului 1875 a reprezentat momentul așteptat de toate statele din Balcani pentru rezolvarea problemelor naționale, pentru emanciparea de sub dominația otomană. De altfel, încă din 3 iulie 1875, A. Cantacuzino arăta de la Belgrad că “cei care doresc răzvrătire serioasă împotriva stăpânirii

⁴⁶ *Ibidem*, vol. I, doc. 290, p. 343-344.

⁴⁷ *Ibidem*, doc. 40, p. 67.

⁴⁸ *Ibidem*, doc. 290, p. 343-344.

⁴⁹ N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 24.

⁵⁰ N. Ciachir, *Criza balcanică din anii 1875-1878...*, p. 138-140; *idem*, *Rolul României...*, p. 94-97.

⁵¹ C. Velichi, *România și renașterea bulgară...*, p. 253.

turcești, nădăjduiesc că de data aceasta mișcarea se va întinde în Bosnia și că foarte curând răscoala va fi susținută, pe de o parte, de Muntenegru și, pe de altă parte, de către Serbia⁵². Referindu-se la aceeași problemă și fiind influențat de evoluția evenimentelor, principele Carol al României nota și el, la 21 august/3 septembrie, că "Orientul creștin s-a săturat de proasta administrație otomană" și adăuga că "înalta diplomatie era chemată să dezlege chestiunea orientală, chiar pe câmpul de bătălie, cu concursul popoarelor direct interesate"⁵³

Un exemplu în sensul celor de mai sus îl oferă bulgarii. Astfel, încă din toamna anului 1875, profitând de situația creată de răscoala din Bosnia și Herțegovina, ca și de greutatea prin care trecea Imperiul otoman, Comitetul Revoluționar bulgar, condus de către Botev, încearcă ridicarea la luptă a Bulgariei. Din păcate însă, trădarea ciobagiilor, ca și insuficienta pregătire a mișcării, au permis otomanilor înfrângerea rapidă a mișcării de la Stara-Zagora⁵⁴. Cu toate acestea, conducătorii luptei naționale a bulgarilor nu dezarmează și, în ciuda unor divergențe datorate luptei pentru șefie în sânul Comitetului Revoluționar, declanșează o nouă răscoală în aprilie 1876, folosind România ca bază de plecare, având și ajutorul tacit al autorităților de aici. Deși înfrântă și de această dată, dar mult mai greu și numai după ce trupele otomane s-au dedat la atrocități (circa 30.000 de persoane ucise, 80 de sate arse total, 200 de sate jefuite, 10.000 de persoane arestate⁵⁵), răscoala bulgară dădea un nou impuls luptei naționale din Balcani, complicând situația de aici.

Nici Serbia și Muntenegru nu au rămas în afara crizei. Încă din august 1875 micul principat muntenegrean se implica în conflict, acordând asistență militară răsculaților din Bosnia și Herțegovina, răsculați ce vor fi ajutați și de voluntari sârbi. Mai mult, Serbia se afla în plină fierbere, exaltarea națională atingând apogeul și, după cum informa agentul diplomatic al României la Belgrad, Alexandru Sturdza, guvernul avea de ales "între război și revoluție"⁵⁶. Oficialii de la Belgrad vor opta pentru război, alături de cei din Cetinje, intrând în conflict în iunie 1876. În ciuda efortului militar al celor două principate – Serbia și Muntenegru – Imperiul otoman, preluând inițiativa, va reuși să-și adjudece victoria și doar medierea rusă va salva Serbia (și Muntenegru) de la un dezastru iminent⁵⁷.

În ceea ce privește Grecia și Albania, și aici redeschiderea crizei orientale în vara anului 1875 va fi privită cu multă speranță pentru rezolvarea problemelor naționale. Cu toate acestea, Grecia, stat deja independent, din considerente proprii, va prefera să nu se angajeze în conflict, păstrând o strictă neutralitate, poziție ce a fost apreciată de cercurile politice din acea perioadă ca fiind o "politică de bun simț și pace"⁵⁸. În Albania în schimb au loc nesusineri la recrutări și chiar unele răscoale antiturcești, ceea ce îl făcea pe consulul rus din Shkodra, Shpeyer, să noteze în 1876 că "Europa va avea în curând o nouă problemă de rezolvat: problema albaneză"⁵⁹.

⁵² Cf. **România în relațiile internaționale**, p. 256.

⁵³ Miodrag Milin, **Relațiile româno-sârbe în epoca modernă**, București, 1992, p. 99.

⁵⁴ C. Velichi, **op.cit.**, p. 253.

⁵⁵ **Ibidem**, p. 268; a se vedea și idem, **România în sud-estul Europei (1800-1912)**, în vol. **România în sud-estul Europei**, București, 1979, p. 110-111.

⁵⁶ Miodrag Milin, **op.cit.**, p. 99.

⁵⁷ A se vedea, pentru războiul turco-sârbo-muntenegrean din 1876, **Ibidem**, p. 99-106.

⁵⁸ **Apud România în relațiile internaționale**, p. 256.

⁵⁹ **Apud Gelcu Maksutovici, Albania**, în vol. **Alfabetizarea statelor naționale unitare din centrul și sud-estul Europei (1821-1923)**, București, 1979, p. 132.

Și România, “care nu este o adevărată țară balcanică”⁶⁰, a perceput repunerea pe tapet a “chestiunii orientale” prin rășcoala din Bosnia și Herțegovina ca pe un moment favorabil realizării dezideratului național – independența de stat –, deziderat urmărit de întreaga clasă politică românească, indiferent de culoarea politică sau de modul în care oamenii politici români vedeau rezolvată această chestiune. De altfel, după cum arăta și Dan Berindei, după unirea Principatelor “dobândirea deplinei independențe de stat nu mai prezenta decât o problemă de timp, o chestiune de însemnătate majoră ce se cerea rezolvată într-un viitor ce nu mai putea întârzia”⁶¹. Și diplomații străini erau conștienți de dorința românilor de a-și dobândi independența. Consulul Franței la București, baronul des Michels, arăta la 13 noiembrie 1875 că însuși prințul Carol era “atât de interesat în obținerea independenței încât ar concepe la retrocedarea sudului Basarabiei către Rusia”. El adăuga că opinia publică și clasa politică românească considerau că “România trebuie să se folosească de aceste împrejurări (redeschiderea crizei orientale – n.n.) pentru a-și urma destinul ei”, înțelegându-se prin aceasta “aspirațiile la independență care de câteva luni au făcut în această țară, trebuie să recunoaștem, un mare progres”⁶². O asemenea poziție nu putea însă conveni marilor puteri, și nici Franței – țară care, după cum am arătat deja, era una dintre principalele susținătoare ale *status-quo*-ului în sud-estul Europei. De aceea România se va plasa, încă de la început pe o poziție de neutralitate. Astfel, încă din 9/21 august 1875 Vasile Boierescu asigura Poarta că, deși era interesată de evoluția situației din Balcani, România rămâne pasivă “atâta vreme cât vom păstra credința statomnică ce avem că putem realiza năzuințele noastre și întări existența noastră națională, fără zguduiri, fără tulburări, în perfectă înțelegere cu Sublima Poartă”⁶³. Practic Boierescu se plasa pe aceeași poziție din perioada anterioară, când militase pentru dobândirea independenței pe cale diplomatică în coloanele ziarului *Presa*, având însă grijă să aducă și o anumită umbră de amenințare. Punctul de vedere al lui V. Boierescu va fi susținut ulterior și de Parlamentul român.

Poziția României de neutralitate nu reprezenta o renunțare la lupta pentru independență, care rămânea obiectivul diplomației românești. Era vorba doar de pragmatism politic, de o apreciere lucidă a situației internaționale, defavorabilă românilor în acel moment. Încă nu venise momentul unei rupturi deschise și în forță față de Poartă, iar documentele de epocă ne dovedesc că aceasta era optica clasei politice românești. De altfel, suntem în momentul în care conservatorii domină viața politică, iar aceștia erau adepții dobândirii independenței în mod gradat, prin obținerea recunoașterii unor noi atribute caracteristice unui stat suveran, pe calea tratatelor diplomatice duse fie direct cu Poarta, fie cu puterile garante. Cu toate acestea românii luau deja în calcul posibilitatea intrării în conflict. Astfel, încă de la sfârșitul lunii august/începutul lunii septembrie 1875, prințul Carol aprecia că “România trebuie să se fortifice economic și militar, pentru a putea face față oricărei eventualități”⁶⁴. Tot din pragmatism politic mediile oficiale românești vor renunța la intrarea în conflict în vara anului 1876, deși se considerase, la un moment dat, că venise momentul părăsirii politicii de neutralitate. Dar, după cum apreciază și Gh. Cliveti, intrarea României în 1876 în acțiune era,

⁶⁰ H. Hauser, *op.cit.*, p. 120.

⁶¹ D. Berindei, *Unirea Principatelor – prelude la independența de stat depline a României*, în *Anale*, XXI, 3, 1975, p. 48.

⁶² C. Căzănișteanu, M.E. Ionescu, *op.cit.*, p. 64.

⁶³ N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 27.

⁶⁴ Miodrag Milin, *op.cit.*, p. 99.

practic, exclusă datorită lipsei sprijinului extern, toate marile puteri recomandând păstrarea neutralității, evitând însă să ofere și garanții privind neutralitatea și integritatea țării noastre⁶⁵

Chiar dacă România se declarase neutră față de evenimentele de la sud Dunăre, ea va sprijini lupta popoarelor din Balcani în măsura în care îi permitea statutul neutralității, și de asemenea va continua să afirme dorințele de emancipare ale românilor. Un exemplu în acest sens îl oferă "sondajul Catargiu". Este vorba de nota circulară adresată de Lascăr Catargiu, prim-ministru și ministru ad-interim de externe, agenților români acreditați în străinătate, notă în care după, ce releva stricta neutralitate a României și justifica pregătirile militare ale țării noastre, oficialul român sublinia că România, "separată de Turcia și nefăcând în nici un fel parte integrantă din Imperiul otoman", n-a renunțat niciodată la suveranitate sa. În același timp, Catargiu își exprima regretul că marile puteri n-au oferit României "toate condițiile indispensabile pentru a alcătui la porțile Orientului un stat puternic și complet independent"⁶⁶, afirmând în același timp dorința românilor de a deveni independenți și hotărârea lor de a-și apăra integritatea teritorială a țării chiar prin forța armelor.

Și mai relevante pentru poziția adoptată de România în cadrul desfășurării crizei orientale considerăm că sunt notele și memoriul adresate de Mihail Kogălniceanu, devenit ministru de externe la 28 aprilie 1876, agenților diplomatici ai României la 16/28 iunie același an și al căror conținut este reluat cu mici diferențe în nota adresată lui Savfet pașa, ministrul otoman al afacerilor externe, la 25 iunie/7 iulie. În esență, după ce scoate în evidență poziția de neutralitate adoptată de România față de conflictul din Balcani, poziție menținută cu sacrificii deosebite, Kogălniceanu cerea: "I. Recunoașterea individualității statului român și a numelui său istoric; II. Admiterea reprezentantului României în corpul diplomatic; III. Reglementarea situației supușilor români stabiliți în Turcia în aceleași condiții ca și a celorlalți supuși străini și recunoașterea jurisdicției agenților României asupra conaționalilor lor; IV. Inviolabilitatea teritoriului român și delimitarea insulelor de pe Dunăre; V. Încheierea cu Turcia a unor convenții de comerț și extrădare; VI. Recunoașterea pașaportului român și abținerea consulilor turci de a se amesteca în treburile românilor aflați în străinătate; VII. Fixarea frontierei între România și Turcia la grurile Dunării"⁶⁷. Fiind deosebit de bine argumentată de memoriul anexat notei și fără a fi o adevărată declarație de independență, nota lui Kogălniceanu are o valoare deosebită. Practic, acceptarea doleanțelor românești de către Poartă ar fi dus la un statut de independență *de facto* al României, legăturile ce ar mai fi existat între aceasta și Constantinopol după aceea rămânând pur simbolice. Ar fi fost practic încununarea eforturilor făcute de români de întărire a autonomiei interne și de afirmare a unor atribute ale suveranității de stat, eforturi începute încă din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. De altfel, aceasta este interpretarea dată "sondajului Kogălniceanu" în întreaga noastră istoriografie⁶⁸, ca de altfel și sensul dat de diplomația europeană cerințelor românești.

Dacă "nota Kogălniceanu" și cererile cuprinse în aceasta nu au sensibilizat diplomația marilor puteri, care au refuzat luarea acestora în discuție, o altă inițiativă a diplomației

⁶⁵ Gh. Cliveti, *România și crizele...*, p. 216.

⁶⁶ Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, București, 1985, p. 460-461.

⁶⁷ Mihail Kogălniceanu. *Documente diplomatice*, București, 1972, doc. 33, p. 104; doc. 34, p. 106-113; doc. 46, p. 121-122; *România. Documente străine despre români*, ed. II, București, 1992, doc. 68, p. 249.

⁶⁸ A se vedea în acest sens, între altele, N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 43; *România în relațiile internaționale*, p. 266; N. Adăniloae, *Independența națională...*, p. 86.

românești a fost însă, deși cu greu, acceptată. Este vorba despre neutralizarea Dunării între Negotin și Vârciorova, cerută în condițiile desfășurării războiului sârbo-otoman, neutralizare ce avea drept scop oprirea oricărei tentative turcești de a-i ataca pe sârbi din această direcție. Acest fapt a fost reușit doar în urma unei intense activități diplomatice românești, concretizată în numeroase note adresate fie ministrului de externe otoman, fie agenților români din străinătate⁶⁹. Astfel, deși inițial Poarta refuzase cererea românilor în această direcție, ulterior ea va accepta neutralizarea Dunării și prin nota din 28 iunie 1876 Savfet pașa anunța că Poarta se angaja să respecte neutralizarea sectorului Negotin-Vârciorova în schimbul angajamentului românilor de a nu permite transporturile de arme spre sârbi și de a aproviziona garnizoana otomană din Insula Ada-Kaleh⁷⁰.

Poziția adoptată de România și menținută apoi până în a doua jumătate a anului 1876 a fost apreciată diferit de marile puteri. Astfel, neutralitatea țării noastre era bine văzută în mediile politice europene, care însă vor protesta împotriva sprijinului acordat de români luptei naționale a popoarelor din Balcani. În același timp, puterile europene nu vor accepta să garanteze această neutralitate și nici integritatea teritorială a României. În ceea ce privește neutralizarea Dunării, ea a fost, în general, acceptată, căci marile puteri erau interesate în menținerea libertății de navigație pe acest fluviu, libertate ce era pusă în pericol de redeschiderea crizei orientale și de utilizarea Dunării în scopuri militare de către Imperiul otoman⁷¹. Independența de stat a României a suscitată însă opoziția marilor puteri, care nu voiau și nu puteau, datorită intereselor proprii și complicațiilor pe care le prevedeau în zonă, să accepte un asemenea act. Pe o astfel de poziție se va plasa, după cum am afirmat deja, și Franța.

Redeschiderea problemei orientale va crea dificultăți Franței, care avea nevoie de liniște pentru a-și refăce pozițiile pierdute în urma războiului din 1870-1871. Mai mult chiar, considerăm că Franța a fost luată oarecum prin surprindere de izbucnirea conflictului din 1875, deși ridicarea popoarelor din Balcani era previzibilă și chiar așteptată. În iarna anului 1874 ducele Decazes, ministrul afacerilor externe francez, aprecia că situația europeană era calmă și că în caz de pericol Franța nu putea rămâne izolată. De asemenea, ministrul francez considera că "fiecare zi care trecea contribuia la a fortifica" poziția internațională a guvernului francez, bucurându-se de "liniștea relativă și de perioada de calm care se anunța pentru Franța"⁷². Aceeași impresie de liniște și calm o avea și reprezentantul Franței la București, baronul des Michels. Diplomatul francez, referindu-se în primul rând la situația din România, arăta într-un raport trimis ministrului Decazes că "nimic nu mă face să prevăd un pericol apropiat pentru pacea Orientului"⁷³.

Deși luată oarecum prin surprindere, Franța va lua rapid poziție față de noua situație de conflict apărută în Balcani. Mai mult chiar, Franța a fost una dintre marile puteri – alături de Rusia și Austro-Ungaria – care au încercat să inițieze acțiuni în vederea soluționării rapide, pe cale diplomatică, a stării conflictuale apărută între popoarele creștine din Balcani și Sublima

⁶⁹ A se vedea în acest sens **Mihail Kogălniceanu. Documente diplomatice**, doc. 31, p. 101-102; doc. 39, p. 115-116; doc. 40, p. 116-117; doc. 41, p. 117; doc. 42, p. 118; doc. 43, p. 118-119; doc. 44, p. 119; doc. 51, p. 126-127; doc. 53, p. 127-128; doc. 60, p. 133-136.

⁷⁰ N. Adăniloae, **Independența națională a României**, București, 1986, p. 128.

⁷¹ Traian Ionescu, **op.cit.**, p. 2138.

⁷² H. Hauser, **op.cit.**, p. 89.

⁷³ **Independența României. Documente**, vol. II/1, doc. 41, p. 100.

Poartă⁷⁴. Această atitudine a Franței este reliefată și de către ducele Decazes la 20 august 1875, într-o corespondență adresată generalului Le Flô – ambasadorul francez la Petersburg. Invocând angajamentele și garanțiile colective ale marilor puteri față de Imperiul otoman, ministrul francez de externe arăta că “Franța devansează Puterile în această politică de liniștire”, dar cu toate acestea, lăsa Rusiei inițiativa unei acțiuni diplomatice ce se va concretiza în propunerea lui Gorceakov privind o misiune a delegațiilor puterilor europene în zona răsculată, misiune eșuată însă⁷⁵. Atitudinea Franței de a lăsa Rusia să acționeze și de a seconda inițiativele acesteia, dar și a altor puteri interesate în zonă, pentru rezolvarea pe cale diplomatică a crizei va fi o caracteristică a diplomației franceze în această perioadă. Ea era dictată, așa cum am afirmat deja, de interesele proprii și de dorința ieșirii din izolarea la care o obligase abilitatea diplomatică a cancelarului Reich-ului german, Otto von Bismarck, după 1871.

În ceea ce privește poziția față de România și de tendințele acesteia de dobândire a independenței sau, cel puțin, de obținere a unor modificări în statutul țării noastre, de afirmare a unor noi atribute ale suveranității sale, ea se menține – la fel ca și în perioada anterioară – nefavorabilă românilor. De altfel, încă de la sfârșitul anului 1874 se dovedea că dorința României de a obține un sprijin eficient din partea Franței în acest sens era lipsită de orice șansă de punere în practică. Ion Strat, trimis în misiune la Paris pentru a obține acordul unor tratative în vederea încheierii unui acord comercial româno-francez, comunica la București că factorii politici francezi sunt totali indiferenți la orice tentativă de dobândire a independenței popoarelor din sud-estul european⁷⁶ și, implicit, dorințelor de emancipare națională a românilor. Franța era împotriva independenței României, ca și împotriva altor deziderate românești – înlăturarea jurisdicției consulare, încheierea de acorduri comerciale, folosirea ca denumire oficială a statului a numelui de România etc. – fapt demonstrat și de raportul lui des Michels din 25 decembrie 1874/6 ianuarie 1875. În acest raport diplomatul francez acreditat la București aprecia cererile românilor ca fiind drept “pretenții excesive” care puteau aduce “inconveniente și pericole”. Mai mult, referindu-se la problema acordurilor comerciale, des Michels considera că atitudinea românilor era “imprudentă”, iar guvernanții din România aveau “idei preconcepțute”. El recunoștea în același timp că românii “profită de scindările și resentimentele dintre puteri pentru a se elibera, puțin câte puțin, de toate obligațiile lor, pentru a lua cu forță drepturile pe care le pretind, pentru a ajunge, de fapt, la situația pe care și-au propus-o ca obiectiv și care, dacă nu este independența declarată, seamănă cel puțin foarte mult cu aceasta”⁷⁷.

Poziția de neutralitate adoptată de către România în vara anului 1875 a fost apreciată favorabil de către Franța. De altfel, Parisul – ca și Londra – care nu privea favorabil tendințele de emancipare națională ale românilor, va sfătui pe tot parcursul desfășurării crizei orientale pe conducătorii români să se abțină de la orice acțiune și să păstreze o atitudine de strictă neutralitate⁷⁸. În același timp, Franța încerca să evite să se angajeze față de români, să ia o poziție fermă față de dorințele lor. Ducele Decazes aprecia, într-o telegramă adresată baronului des Michels la 12/24 februarie 1876, că “neliniștea românilor îi va face să înțeleagă, probabil,

⁷⁴ Gh. Cliveti, *România și puterile...*, p. 212.

⁷⁵ Idem, *România și crizele...*, p. 218-219.

⁷⁶ Apostol Stan, *Independența statală în gândirea și practica politică a anilor 1859-1877*, în *RevIst*, 28, 10, 1975, p. 1527.

⁷⁷ *Independența României. Documente*, vol. II/1, doc. 41, p. 98, 100-101.

⁷⁸ N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 25.

că, din clipa în care legăturile care-i atașază de Turcia slăbesc, securitatea care rezultă pentru ei din tratate slăbește în aceeași măsură. Ei au cel mai mare interes să nu mărească dificultățile care există în Orient și să vadă pacea întărindu-se. Noi înșine o dorim cu toată puterea și acționăm în înțelegere cu celelalte mari puteri, ca să punem capăt tulburărilor din Hertegovina”⁷⁹. Era astfel sintetizată viziunea diplomației franceze în ceea ce privește modul în care trebuiau să acționeze, sau mai bine zis să nu acționeze, românii. Practic, ministrul francez considera că România trebuie să-și păstreze neutralitatea și poziția de stat aflat sub suzeranitate otomană și garanția marilor puteri, să aștepte ca marile puteri să rezolve problemele ridicate de evoluția evenimentelor din Orient și să restabilească *status-quo-ul* în Balcani.

Această poziție era cunoscută și de către Mihail Kogălniceanu care în nota din 16/28 iunie 1876 adresată lui Callimachi-Catargi, în care erau prezentate cele șapte “probleme a căror rezolvare interesează într-un înalt grad România în relațiile sale cu Sublima Poartă”, arăta că România a “urmat sfaturile date de guvernul francez, respectând, la insistențele sale, o politică pașnică și leală față de Poartă, căreia i-am acoperit și o lungă porțiune de frontieră pentru a împiedica să se întindă insurecția bulgară”⁸⁰. La rândul său în noiembrie 1876 ministrul de externe francez, ducele Decazes, va nota că Franța “a manifestat o vie simpatie pentru România, a aprobat total politica ei neutră”⁸¹.

Nu aceeași poziție a adoptat Franța și în problema garantării neutralității și integrității României. La fel ca și celelalte mari puteri, Franța va refuza să garanteze neutralitatea și integritatea, garanție cerută cu insistență de români mai ales din momentul în care se întrevedea posibilitatea unui conflict ruso-turc. Decazes aprecia, de altfel, în octombrie 1876, “că nici o putere nu dorea să se angajeze oficial față de guvernul român cu formularea unui angajament decât în cazul când ar fi obligată de împrejurări”⁸². La rândul său Fred Debains, consul al Franței la București, aprecia că nici o putere europeană nu va acorda garanții de neutralitate României decât atunci cât interesele proprii vor impune o asemenea soluție. De aceea, urmând cu fidelitate instrucțiunile primite de la ministrul de externe al țării sale, agentul francez a fost permanent echivoc în ceea ce privește garantarea neutralității României și “a evitat cu mare grijă să intre în examinarea diferitelor ipoteze ce i se supuneau”⁸³.

Tot pe o poziție nefavorabilă românilor se va situa Franța și în ceea ce privește tentativele făcute de guvernanții români de dobândire a independenței pe cale diplomatică. Astfel, Franța va aprecia negativ “sondajul Catargiu”, considerând că România trebuie să-și păstreze legăturile cu Poarta. Nici cererile din memoriul lui Kogălniceanu nu vor avea o soartă mai bună, deși ministrul român, în nota adresată lui Callimachi-Catargi ce însoțea memoriul, își exprima speranța că guvernul francez va acorda României “putemicul său sprijin în scopul adoptării de către ministrii sultanului a unei politici mai drepte față de România și mai conformă cu interesele ambelor țări”⁸⁴. Cu toate acestea Franța, prin persoana ducelui Decazes va califica cererile românești ca fiind “periculoase și supărătoare” și, în același timp, ca fiind

⁷⁹ *Independența României. Documente*, vol. II/1, doc. 49, p. 120.

⁸⁰ Mihail Kogălniceanu. *Documente diplomatice*, doc. 33, p. 105.

⁸¹ *Independența României. Documente*, vol. II/1, doc. 82, p. 221.

⁸² Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, *Rapoarte consulare inedite cu privire la activitatea diplomatică de la București în preajma și în timpul războiului pentru independența României*, în *Revist*, 30, 5, 1977, p. 831.

⁸³ *Ibidem*, p. 832.

⁸⁴ Mihail Kogălniceanu. *Documente diplomatice*, doc. 33, p. 105.

inoportune și primejdioase, văzând în memoriul lui Kogălniceanu o manevră a Germaniei. Această poziție, total nefavorabilă românilor, adoptată de ministrul francez va fi comunicată de Callimachi-Catargi la București la 4/16 iulie 1876⁸⁵ și va atrage regretul ministrului român de externe care considera că "Pe cât de moderate și legitime sunt cererile noastre, pe atât de neîntemeiate sunt aprecierile ministrului francez". Kogălniceanu adăuga apoi că "Ar fi penibil pentru noi să găsim în altă parte sprijinul pe care-l așteptăm de la Franța"⁸⁶. De altfel, Kogălniceanu era nemulțumit în general de poziția adoptată de diplomația franceză față de români. El reproșa guvernului francez atitudinea adoptată în problema neutralizării Dunării, a încheierii unei convenții comerciale între cele două părți, a neutilizării numelui de România în actele diplomatice etc., apreciind chiar că politica franceză era lipsită de generozitate și corectitudine față de români și că ducele Decazes "ne refuză tot"⁸⁷. Nemulțumirea lui Kogălniceanu, fost important luptător unionist și prim-ministru în timpul domniei lui Cuza, într-o perioadă în care relațiile româno-franceze erau dintre cele mai cordiale, ne apare ca întemeiată mai ales dacă ne gândim la speranțele pe care românii și le puneau în Franța.

În condițiile în care evenimentele din Balcani evoluau totuși în direcția agravării situației, în ciuda eforturilor marilor puteri de a rezolva criza, Franța se va dovedi, în anumite cazuri, ceva mai maleabilă. Am arătat deja că, pentru a-și proteja interesele economice în zonă, Franța își va schimba în timp poziția față de problema încheierii unei convenții comerciale cu România. Astfel, în 1874, după cum arăta consulul general al Rusiei la București, propunerile românești în această problemă erau primite de partea franceză "cu rigiditate", deoarece ducele Decazes era "stăpânit de teama de a compromite bunele relații care există între Poartă și Franța" și considera că "regimul comercial în vigoare în principate nu va putea fi modificat decât cu asentimentul guvernului otoman"⁸⁸. Spre sfârșitul anului următor însă, Franța va accepta "în principiu, pretenția guvernului român de a-și face propriile aranjamente comerciale cu puterile străine"⁸⁹. Cu toate acestea, chiar dacă se va ajunge la un acord comercial încheiat pe o perioadă de nouă luni, tratativele cu Franța în această problemă nu vor înainta prea mult, convenția comercială româno-franceză neputându-se încheia în această perioadă. De altfel, nici la sfârșitul anului 1877 problema semnării convenției comerciale româno-franceze nu era rezolvată, Franța preferând să ceară prelungirea regimului vamal provizoriu și a acordului existent pe încă nouă luni⁹⁰. Acceptarea de către partea franceză a principiului libertății României de a-și reglementa singură, în mod liber și fără intruziunea Porții relațiile comerciale cu alte state reprezenta totuși un pas înainte în direcția dorită de români.

Și în ceea ce privește problema neutralizării Dunării guvernul francez, interesat în păstrarea libertății de navigație pe fluviu, va sprijini poziția României. În urma cererilor formulate de Kogălniceanu prin care se urmărea obținerea bunelor oficii ale Franței în această problemă, diplomația franceză va interveni pe lângă Sublima Poartă pentru soluționarea ei în sensul dorit de români, deși ducele Decazes considera că rezolvarea unei asemenea probleme era de competența unei conferințe a puterilor. Sprijinul francez este relevat de nota adresată de Mihail Kogălniceanu agentului român la Paris, datată 20 iulie/1 august 1876, după ce între

⁸⁵ N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 43.

⁸⁶ Mihail Kogălniceanu. *Documente diplomatice*, doc. 55, p. 130.

⁸⁷ *Ibidem*, doc. 42, p. 118; doc. 48, p. 125; doc. 54, p. 129; doc. 55, p. 130; doc. 57, p. 131.

⁸⁸ *Independența României. Documente*, vol. II/1, doc. 34, p. 73.

⁸⁹ *Ibidem*, doc. 44, p. 108; doc. 61, p. 152).

⁹⁰ Mihail Kogălniceanu. *Documente diplomatice*, doc. 120, p. 210.

București și Constantinopol intervenise deja, în urma negocierilor bilaterale, acordul de neutralizare a Dunării între Gura Timocului și Vârciorova. În această notă ministrul de externe român arăta că “negocierile începute în acest scop la Constantinopol au fost puternic sprijinite prin bunele oficii ale guvernului pe lângă care sunteți acreditați”⁹¹, ceea ce a și dus la soluționarea problemei.

Lipsa de eficacitate a marilor puteri în soluționarea crizei, datorată urmăririi unor interese divergente, va duce la agravarea acesteia în cursul anului 1876. Deși Rusia și Austria, puterile cele mai interesate în expansiunea spre Balcani, secondate și sprijinite de Germania, vor încerca să-și concerteze acțiunile încă de la începutul răscoalei din Bosnia și Herțegovina, acțiune ce a continuat în 1876 prin întâlnirile de la Reichstadt și Berlin, ele nu vor reuși să depășească contradicțiile de interese dintre ele. Așa se face că toate tentativele diplomatice de remediere a situației din Balcani – propunerea lui Gorceakov din august 1875, planul Andrassy din decembrie același an, memorandumul de la Berlin din mai 1876 sau Convenția de la Reichstadt – vor rămâne, practic, fără efecte palpabile⁹². De aceea Rusia, sesizând momentul prielnic pentru un conflict cu Poarta, va manevra, cu abilitate și prudență, astfel încât să înceapă lupta dar, pentru a evita surprize ca cele din 1853-1856, va urmări să apară ca mandatară de marile puteri.

În aceste condiții România se va orienta tot mai mult spre intrarea în conflict, urmărind în același timp să-și atragă sprijinul cel puțin al unei mari puteri. Cum Anglia și Franța se situau pe o poziție nefavorabilă României, iar din întâlnirea de la Reichstadt se putea întrevedea o concertare a pozițiilor Rusiei și Austriei, diplomația română se orientează spre tatonarea poziției acestora în cadrul întâlnirii dintre Francisc Iosif și I.C. Brătianu de la Sibiu și a vizitei unei delegații române la Livadia. Mai mult, spre sfârșitul anului 1876, în urma contactelor româno-ruse și a vizitei la București a lui Nelidov, se va ajunge la stabilirea principiilor unei convenții ruso-române, fără a fi însă încheiată în acest moment⁹³.

În același timp însă continuă și contactele pentru obținerea independenței pe cale diplomatică. În acest scop sunt trimiși în Occident C.A. Rosetti și Ion Ghica, misiunea acestora fiind de a sonda poziția marilor puteri în ceea ce privește “neutralitatea absolută și garantarea specială a acesteia”. Tot în această direcție se îndreptau și eforturile lui N. Ionescu, noul ministru de externe, care cerea agenților români în străinătate să sondeze poziția guvernelor pe lângă care erau acreditați în privința garanțării neutralității în eventualitatea unui război între Turcia și o altă mare putere⁹⁴, cea vizată fiind în mod evident Rusia.

Rezultatele acestor încercări nu au fost însă multumitoare. Am arătat deja mai sus că Franța nu voia **garantarea** neutralității. Ducele Decazes aprecia că “ați devenit o națiune, ați știut să vă faceți necesari Europei și ea nu poate să nu vă mențină și să nu vă garanteze existența. Nu puteți pieri decât cu distrugerea echilibrului european, ceea ce nu este admisibil, nici astăzi nici mâine. De fapt sunteți independenți, aveți toate prerogativele unui stat suveran; înăuntru faceți cum vreți și ce vreți, în afară încheiați tratate cu puterile Europei... nu aveți a vă teme de nimic pe cât timp veți păstra neutralitatea”⁹⁵. Deși aceasta era practic o afirmare a

⁹¹ *Ibidem*, doc. 60, p. 133.

⁹² A se vedea *România în relațiile internaționale*, p. 257-261.

⁹³ *Ibidem*, p. 266-267.

⁹⁴ N. Adăniloae, *Independența națională...*, p. 134-135.

⁹⁵ Dan Berindei, *De la Unirea Principatelor la Independența României*, în vol. *Independența României*, București, 1977, p. 131; N. Adăniloae, *Independența națională...*, p. 134-135.

drepturilor românilor la emanciparea politică, o recunoaștere a independenței **de facto** a României, afirmația lui Decazes nu angaja cu nimic Franța în favoarea României, nu garanta în nici un fel neutralitatea acesteia. De altfel, nici promisiunea făcută de Franța potrivit căreia cererile românilor cuprinse în notele lui N. Ionescu vor fi sprijinite de francezi la Conferința de la Constantinopol nu angajau diplomația Republicii a III-a în mod concret.

Acest fapt va reieși cu claritate în evidență tocmai în timpul conferinței. Deși anterior promisese sprijinul său în favoarea cerințelor românilor, Franța nu va susține demersurile acestora efectuate prin intermediul lui Dimitrie Brătianu, trimisul extraordinar al României la Constantinopol, și generalul Iancu Ghica. De altfel, poziția Franței pare a fi una duplicitară față de români deoarece, deși pe de o parte Decazes că cererea unei neutralități speciale a României va fi susținută de către Franța, pe de alta același ministru francez afirma într-o notă trimisă lui Debains la 11 decembrie că "românii trebuie să înțeleagă că ar fi o lipsă de prudență dacă ar pune înaintea un proiect ca al acela al unei neutralități speciale ca neutralitatea Belgiei, care nu ar putea avea aprobarea Puterilor limitrofe ca și a Puterii suzerane"⁹⁶. Chiar și agentului diplomatic al României la Paris, Șt. Șendrea, ducele Decazes îi declara că deoarece românii doreau ca sub masca neutralității să obțină practic independența, guvernele marilor puteri nu puteau să sprijine o asemenea inițiativă⁹⁷.

Prin întreaga atitudine a oamenilor politici francezi se putea astfel observa, dacă nu o lipsă de înțelegere a acestora, cel puțin o lipsă de interes față de cerințele românilor. Francezii vor prezenta aceeași indiferență și față de problema includerii României printre "provinciile privilegiate ale Imperiului" în interpretarea turcă a articolului 7 din Constituția Imperiului otoman promulgată chiar în timpul Conferinței de la Londra. Chiar dacă presa franceză, ca de exemplu *Le Mémorial diplomatique*, aprecia ca inoportună includerea României între provinciile privilegiate, având ca rezultat orientarea țării noastre spre Rusia și declararea independenței⁹⁸, diplomații francezi vor trata superficial și acest aspect. Astfel, consulul francez la București Fred Debains considera reacțiile românilor la prevederile Constituției otomane, reacții care de altfel au fost foarte promte și energice, ca fiind exagerate, iar atitudinea guvernului român era caracterizată de același diplomat drept "stângăcie"⁹⁹.

Eșecul Conferinței de la Constantinopol, poziția inflexibilă a Turciei și apoi respingerea de către guvernul otoman a Protocolului de la Londra vor încheie, practic, orice posibilitate de rezolvare diplomatică a crizei. Rusia, manevrând abil, va reuși să obțină mână liberă în direcția rezolvării situației pe calea armelor, ea fiind practic mandatată pentru aceasta prin semnarea de către toate puterile garante a protocolului din 19/31 martie 1877. În aceste condiții și România se va orienta tot mai mult față de încheierea convenției cu Rusia, act ce va fi semnat la 4/16 aprilie 1877 la București. Încheiată ca un document internațional între două state egale, convenția stipula garantarea integrității statului român și respectarea drepturilor politice ale acestuia (articolul II), în schimbul asigurării liberei treceri a armatei ruse spre Balcani

⁹⁶ N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 59, nota 160.

⁹⁷ N. Adăniloae, *Independența națională...*, p. 137.

⁹⁸ *Independența României. Documente*, vol. III, doc. 29, p. 92.

⁹⁹ *Ibidem*, vol. II/1, doc. 96, p. 250-251.

(articolul I)¹⁰⁰ Prin acest act România lua o opțiune clară de rezolvare a problemei independenței de stat printr-o acțiune în forță.

Franța, care îndemnase permanent România la pasivitate s-a exprimat încă de la sfârșitul anului 1876 împotriva unei alianțe româno-ruse, iar Debains îl sfătuia pe Carol I să nu încheie aranjamente cu alte țări cât timp exista concertul european¹⁰¹. În acest fel, consulul francez se plasa pe poziția pe care o adoptase și ministrul său de externe în septembrie 1876. Acesta își exprima dezinteresul față de problema unei posibile acțiuni singulare rusești, declarându-i lui C.A. Rosetti că doar atunci când România se va afla în fața unei cereri de trecere a trupelor ruse “să se adreseze puterilor garante pentru a le expune situația”¹⁰². Chiar și cu puțin timp înainte de semnarea convenției Franța se păstrează pe o poziție rezervată, chiar ostilă alianței ruso-române. Astfel, la 1/13 și 3/15 aprilie Debains raporta de la București că el sfătuisese pe guvernanții români să nu încheie nici o alianță, să rămână neutri în continuare și să nu devină parte beligerantă, fie sprijinind Rusia, fie opunându-se acesteia¹⁰³. Nici după intrarea trupelor rusești în România partea franceză nu iese din rezerva sa, dar Debains aprecia că România a făcut o greșală abandonând politica de neutralitate, considerând în același timp că România va pierde cele trei județe din sudul Basarabiei. El făcea aceste aprecieri chiar dacă primise recomandări ferme să rămână doar un observator al situației deoarece Franța nu dorea să se implice¹⁰⁴.

Cu toate acestea, Kogălniceanu spera încă în sprijinul Franței, astfel încât la 10/22 aprilie 1877, printr-o notă oficială adresată ducelui Decazes, solicita bunele oficii ale Franței și “tot sprijinul de care are nevoie pentru a străbate aceste triste împrejurări”, sperând că situația dificilă a României va găsi în Franța “cele mai vii simpatii”¹⁰⁵. Sprijinul francez era cu atât mai necesar cu cât, după încheierea Convenției româno-ruse, exista pericolul transformării României în teatru de război, Turcia amenințând România cu o invazie. Ori, deși acceptase trecerea liberă a armatelor ruse prin țară, guvernul român nu dorea să se implice încă în conflict și încerca să evite desfășurarea operațiunilor militare pe teritoriul românesc. În acest scop era nevoie de intervenții ale marilor puteri la Constantinopol, românii solicitând chiar trimiterea de nave militare ale puterilor garante pe Dunăre.

În ciuda rezervelor arătate până atunci de Franța, ca și a situației dificile a acesteia, Decazes va face demersuri pe lângă guvernele austro-ungar și englez pentru a se asocia celui făcut deja de Kogălniceanu, deși considera că există puține speranțe de succes. În același timp, Franța încearcă să obțină cruțarea orașelor București, Brăila și Galați în cazul unei intervenții otomane¹⁰⁶. Toate acestea îl vor face pe Kogălniceanu să considera că Decazes aproba în totalitate poziția României, interpretând greșit atitudinea ministrului francez și opiniile particulare ale acestuia. Deși Callimachi-Catargi îi notificase că în cadrul unei întrevederi particulare Decazes își exprimase, ca opinie particulară, admirația pentru români și că “din

¹⁰⁰ I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*, București, 1971, doc. 68, p. 399-401; a se vedea și Al. Porțeanu, *Preludii diplomatice ale independenței*, în *MN*, IV, 1978, p. 173.

¹⁰¹ N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 64.

¹⁰² C. Căzănișteanu, M.E. Ionescu, *op.cit.*, p. 74.

¹⁰³ *Independența României. Documente*, vol. II/1, doc. 123, p. 301; doc. 127, p. 307.

¹⁰⁴ *Ibidem*, doc. 138, p. 329-330; a se vedea și N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 90-91.

¹⁰⁵ Mihail Kogălniceanu. *Documente diplomatice*, doc. 76, p. 161.

¹⁰⁶ N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 73.

ansamblul cuvintelor sale s-ar părea că are indicii favorabile în favoarea noastră”, Kogălniceanu va afirma în cercurile politice de la București că Franța sprijină România. Acest fapt, adus la cunoștința lui Decazes de către Debains, a produs o impresie total nefavorabilă la Paris¹⁰⁷

Evoluția evenimentelor va duce la o radicalizare a poziției României. Faptul că marile puteri nu au asigurat sprijinul cerut de români pentru păstrarea neutralității, neacceptând nici convenția româno-rusă, poziția Porții care – după ce amenințase cu invazia – deschisese focul împotriva malului românesc al Dunării, declararea – oarecum precipitată, pentru a împiedica eventualele încercări de mediere ale marilor puteri – a războiului de către Imperiul Țarist, vor plasa România într-o poziție foarte dificilă. De aceea se va ajunge ca la 30 aprilie să fie declarată oficial existența stării de război între țara noastră și puterea suzerană, și, practic, se va intra într-o nouă fază a relațiilor româno-otomane, cea a unui conflict direct. Deși era previzibil încă dinainte de 30 aprilie că România își va proclama independența, după această dată acest fapt devenise practic o certitudine, fiind așteptat de toate puterile.

De aceasta erau conștiente și oficialitățile franceze. Astfel, încă din 23 aprilie/5 mai Fred Debains arăta că românii doresc să proclame independența “în ciuda tuturor sfaturilor înțelepte”. Consulul francez, plasându-se pe o poziție contrară dorințelor românilor, considera că “să proclamăm independența când ești obligat să suporti o ocupație străină este o hotărâre amară”¹⁰⁸, în ciuda faptului că aceasta era dorința majorității românilor. Nici ministrul de externe francez nu putea accepta o asemenea soluție, păstrând aceeași atitudine rezervată. Spre sfârșitul lunii aprilie Decazes, aflând de iminenta proclamare a independenței României, aprecia că acest fapt ar lovi în primul rând interesele Austro-Ungariei. De aceea el considera că Franța trebuia să-și orienteze atitudinea după cea a Vienei care, la 1 mai, prin persoana lui Andrassy aprecia că proclamarea independenței României ar fi o modificare *de facto* care, pentru a deveni și una *de jure*, avea nevoie de o recunoaștere ulterioară a marilor puteri¹⁰⁹. În aceste condiții putem considera că și Franța privea în același mod problema proclamării independenței de către România, iar evoluția evenimentelor vor demonstra acest fapt.

La 9/21 mai 1877 Camera Deputaților votează în unanimitate moțiunea prin care “Camera, satisfăcută de explicațiile guvernului în legătură cu urmarea dată votului din 29 aprilie, ia act de războiul între România și Turcia, ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României și-au primit consacarea oficială”. O moțiune asemănătoare este votată și de Senat care “consideră statul român independent și invită guvernul să acționeze în așa fel încât să obțină recunoașterea și garantarea independenței noastre de către marile puteri europene”¹¹⁰. Era practic “un nou act de energie națională, ce avea ținuta unui **mare fapt împlinit**. «Ordinea garantată» în privința părții române va fi complet eludată. Pentru a mai conferi vreo rațiune dăinuirii calității lor de garante, puterile ar fi trebuit să consacre în colectiv independența României”¹¹¹. Acest fapt nu se va petrece, chiar aliatul României, Imperiul Țarist, plasându-se pe o poziție nefavorabilă românilor, ca de altfel și celelalte puteri, doar opinia publică europeană apreciind în mod favorabil actul de voință al românilor.

¹⁰⁷ Ibidem, p. 74.

¹⁰⁸ *Independența României. Documente*, vol. II/1, doc. 158, p. 361.

¹⁰⁹ N. Adăniloae, *Independența națională...*, p. 173.

¹¹⁰ Mihail Kogălniceanu, *Documente diplomatice*, doc. 87, p. 172.

¹¹¹ Gh. Cliveti, *România și puterile...*, p. 223.

În aceste condiții nu trebuie să ne mire faptul că și în această privință Franța continuă să urmeze aceeași linie de conduită față de români, aceea a unei rezerve excesive. Astfel, într-o telegramă adresată de ducele Decazes consulului francez la București, ministrul de externe al Franței considera că "votul Camerelor și proclamația principelui Carol, prin care declară independența României n-ar putea schimba situația de drept, creată României prin tratate și singurul său efect ar putea fi de a i se ridica acesteia, când va fi cazul, garanțiile internaționale care o ocroteau". În continuarea documentului Decazes își exprima regretul față de "acest demers imprudent"¹¹² care putea avea consecințe destul de grave.

Și corespondentul ministrului francez, Fred Debains, va aprecia nefavorabil proclamarea independenței. Astfel, într-unul dintre rapoartele acestuia actele Parlamentului român din 9 mai sunt caracterizate ca fiind "grave rezoluții"¹¹³, iar într-un altul aprecia că "declarația de independență a României nu este unul din acele acte serios gândite"¹¹⁴. Interesant este și un alt document în care consulul francez se întreba dacă românii vor reuși să pună Europa în fața unui nou fapt împlinit, asemănător cu cele din perioada anterioară. El aprecia că "în marile chestiuni, ca și în cele mici, românii în mod constant au știut să treacă peste voința puterilor garante", dar că speranța românilor în ceea ce privește recunoașterea independenței și garantarea neutralității de către puterile europene ar fi "o prea mare îndrăzneală"¹¹⁵.

Poziția Franței a surprins neplăcut și chiar a decepționat factorii politici români. Astfel, Callimachi-Catargi arătând că "a fost prost primit" de către ducele Decazes, care l-a și evitat mai multe zile, scoate în evidență faptul că ministrul francez a afirmat că proclamarea independenței a redat "libertatea" de mișcare marilor puteri, eliberându-le de obligațiile de puteri garante față de România. Agentul român la Paris considera că poziția Franței poate fi explicată nu numai prin rezerva permanentă a guvernului acesteia de a se exprima în chestiuni externe, ci și printr-un "acord intervenit între cea mai mare parte a puterilor relative la noua noastră situație", considerând totuși că Franța va sprijini la momentul oportun România¹¹⁶. Și ministrul de externe român a fost profund decepționat de atitudinea Franței și a lui Decazes. Astfel, într-o telegramă adresată lui Callimachi-Catargi, Kogălniceanu își exprima regretul față de faptul că "ducele Decazes a făcut excepție între ceilalți miniștri ai afacerilor externe ai Puterilor Garante" și nu a primit personal nota sa referitoare la independența țării noastre. Ministrul de externe român conchidea "Ne-am așteptat la mai multă bunăvoință din partea guvernului francez"¹¹⁷.

Chiar și participarea României la războiul din sudul Dunării, apreciată de presa franceză ca fiind extrem de importantă și meritorie, a întâmpinat rezerve din partea guvernului francez. Faptul că Franța era împotriva participării României la luptele din Balcani este dovedit de rapoartele lui Debains. În același timp, această afirmație este probată și de faptul că guvernul francez transmitea, la 8/20 iunie, că Parisul speră că românii nu vor trece Dunărea. Pe de altă parte, agentul român la Paris comunica la 27 iunie/9 iulie că oficialii francezi nu erau de acord

¹¹² **Independența României. Documente**, vol. II/2, doc. 8, p. 7; a se vedea și Gr. Chiriță, **Atitudinea puterilor europene față de proclamarea independenței României**, în *Rev/ist*, 30, 4, 1977, p. 679.

¹¹³ **Independența României. Documente**, vol. II/2, doc. 5, p. 6.

¹¹⁴ Gr. Chiriță, *op.cit.*, p. 679.

¹¹⁵ Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, *op.cit.*, p. 836.

¹¹⁶ Gr. Chiriță, *op.cit.*, p. 679-680.

¹¹⁷ **Independența României. Documente**, vol. I, doc. 91, p. 128; vezi și Gr. Chiriță, *op.cit.*, p. 680.

cu dorința românilor de a lua parte activă la războiul ruso-turc, informându-l în același timp pe Kogălniceanu că Franța se manifesta tot mai lipsită de bunăvoință, iar Decazes evita să-l întâlnească pentru a nu da explicații și a nu fi nevoit să-și ia angajamente¹¹⁸.

După căderea Plevnei, Rusia a făcut cunoscute Germaniei și Austro-Ungariei condițiile pe care dorea să le impună Imperiului otoman. Anglia se va declara și ea pentru pace, dar nu dorea ocuparea Constantinopolului și a Adrianopolului de către ruși. Și noul ministru de externe francez, William Henry Waddington, dorind și el încheierea războiului și o apropiere de Anglia, va adopta o poziție asemănătoare. În condițiile în care România își vedea periclitată integritatea teritorială de cererea Rusiei privind retrocedarea sudului Basarabiei (în ciuda prevederilor Convenției din 4/16 aprilie 1877), diplomația românească va acționa pe de o parte pentru a fi primită la semnarea armistițiului și a păcii și, pe de alta, pentru obținerea ajutorului unor puteri în favoarea integrității teritoriale.

Deși încă din noiembrie 1877 Callimachi-Catargi raporta că poziția Franței ne este defavorabilă, Kogălniceanu va încerca totuși să obțină sprijinul acesteia. Convinș ca Waddington nu se va menține într-o asemenea atitudine, ministrul român îi cerea agentului nostru la Paris să acționeze energic pentru influențarea Franței și să afle în ce măsură se poate conta pe sprijinul acesteia în favoarea menținerii frontierelor existente. În același timp prin intermediul lui Debains se încerca obținerea ajutorului francez pentru a fi convinsă Poarta să ia inițiativa recunoașterii imediate a independenței României. Din păcate însă în răspunsul său Waddington considera că un asemenea demers era inutil și că poziția rezervată a guvernului francez nu-i permitea un asemenea demers¹¹⁹. Se dovedea astfel că deși se schimbaseră persoana ministrului francez de externe poziția Franței față de România nu suferise modificări.

Încheierea tratatului de pace de la San Stefano, prin care se prevedea cedarea celor trei județe din sudul Basarabiei în schimbul Dobrogei și recunoașterea independenței țării noastre, a provocat nemulțumiri atât României, cât și marilor puteri. Cum încă din ianuarie se prefigura ideea unei conferințe sau a unui congres european, susținut chiar și de Rusia – după cum o dovedește mesajul transmis de ambasadorul rus la Paris lui Waddington¹²⁰, Kogălniceanu va încerca să obțină sprijinul marilor puteri pentru ca România să fie reprezentată la congres și să-și poată apăra interesele. În același timp, el încearcă să obțină și recunoașterea de către Poartă a independenței înainte de întrunirea congresului, sperând că astfel România va fi mai bine tratată de marile puteri.

La încercările lui Kogălniceanu, Franța se va arăta, din nou, rezervată. De altfel, încă de la începutul anului 1878 Waddington dădea asigurări privind simpatiile Franței pentru România și a faptului că problema recunoașterii independenței “era rezolvată din punctul său de vedere, după cum credea, de altfel, că la fel gândeau și celelalte Puteri”, dar nu putea să dea un răspuns privind participarea României la conferință¹²¹. Pe aceeași poziție se va plasa ministrul francez și față de nota circulară din 3/15 februarie în care românii solicitau, din nou, recunoașterea independenței și participarea României la viitoarea conferință europeană¹²². Reiterând asigurările privind rezolvarea problemei independenței, Waddington, deși o

¹¹⁸ N. Corivan, *Lupta diplomatică...*, p. 131.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 154.

¹²⁰ Gh. Platon ș.a., *Cum s-a înfăptuit România modernă*, p. 232.

¹²¹ *România în relațiile internaționale*, p. 285.

¹²² A se vedea textul notei, datată însă 4/16 februarie 1878, în Mihail Kogălniceanu. *Documente diplomatice*, doc. 133, p. 225-226.

apreciază ca justificată, nu dorește să se pronunțe asupra unui punct pe care-l considera de competența tuturor puterilor. În același timp, pretextând din nou că Franța a adoptat un rol pasiv în evoluția crizei orientale, oficialul francez nu se angaja în nici un fel nici în ceea ce privea luarea inițiativei pentru participarea României la conferință sau pentru recunoașterea imediată și formală a independenței¹²³. Era o atitudine pe care Franța nu o va părăsi până la Congresul de la Berlin și ea se datora, printre altele, faptului că, după cum o dovedește un document din 9/21 martie, marile puteri considerau că "România fiind o țară dunăreană, numai Austro-Ungaria este interesată în această problemă și că ea are calitatea de a interveni în favoarea noastră"¹²⁴. De altfel, aceasta a și fost explicația oferită românilor de către partea franceză în ceea ce privește abținerea de la a lua inițiativa în problema reprezentării României la Congresul de la Berlin.

În cadrul Congresului de la Berlin România încerca, făcându-și cunoscute cererile prin intermediul lui I.C. Brătianu și Kogălniceanu, să obțină anularea clauzelor nefavorabile din textul Tratatului de la San Stefano. Acest fapt era însă destul de dificil de realizat, căci marile puteri își urmăreau propriile interese, neținând cont de cele ale țării noastre. De altfel, Waddington îi avertiza pe cei doi oameni politici români, care insistau să fie ascultați în cadrul Congresului, "să nu sperăm mai mult decât trebuie", după cum arăta Kogălniceanu¹²⁵.

Franța, prin persoana lui Waddington, va sprijini ideea recunoașterii independenței României. Cu toate acestea, mergând pe linia adoptată de delegația franceză în privința Bulgariei și a Serbiei, primul plenipotențiar francez va fi cel care va propune condiționarea recunoașterii independenței de problema libertății și egalității religioase, datorându-i-se practic impunerea articolului 44 din Tratatul de pace, articol ce prevedea egalitatea civilă și politică a cetățenilor, indiferent de credința religioasă¹²⁶. Deși ministrul francez susținea că propunerea cu privire la completa egalitate în drepturi a locuitorilor din Bulgaria, și implicit și din România, a reprezentat o inițiativă a plenipotențiarilor francezi, D. Berlescu consideră că aceasta putea reprezenta rezultatul unei înțelegeri anterioare între Bismarck și Waddington, fiecare din părți urmărindu-și propriile interese¹²⁷. O asemenea afirmație poate fi argumentată și prin faptul că Waddington, pe lângă încercarea de apropiere de Anglia, încerca să câștige și încrederea lui Bismarck¹²⁸, iar acesta din urmă avea nevoie de un instrument de presiune împotriva românilor pentru a rezolva în favoarea acționarilor germani problema concesiunii Strousberg.

Trebuie să amintim că tot Waddington este cel care a propus, iar Congresul a acceptat, și extinderea spre sud, din rațiuni demografice, a frontierei de sud a Dobrogei. Astfel, teritoriul ce urma să revină României cuprindea, pe lângă Dobrogea până la linia Rasova-Mangalia, și zona cuprinsă în triumphiul Rasova-Silistra-Mangalia¹²⁹.

Odată cu Congresul de la Berlin (urmat în 1880 de recunoașterea oficială a independenței de către partea franceză) se încheia o etapă a relațiilor româno-franceze, cea în care un stat aflat sub suzeranitatea unei mari puteri încercase să trateze și să-și apropie o mare putere aflată însă în declin. Independența României fusese cucerită și apoi recunoscută, chiar

¹²³ Gh. Platon ș.a., *op.cit.*, p. 233.

¹²⁴ Mihail Kogălniceanu. Documente diplomatice, doc. 140, p. 233.

¹²⁵ *Ibidem*, doc. 145, p. 244.

¹²⁶ Carol Iancu, *op.cit.*, p. 181-182.

¹²⁷ D. Berlescu, *op.cit.*, p. 531.

¹²⁸ N. Ciachir, *Marile puteri și România*, p. 98.

¹²⁹ D. Berlescu, *op.cit.*, p. 531; Gh. Platon ș.a., *op.cit.*, p. 241.

dacă condiționat, de către marile puteri, inclusiv de către Franța. Aceasta s-a dovedit în perioada de referință a fi rezervată și chiar ostilă în anumite momente, atât datorită poziției sale internaționale, cât și dorinței sale de a-și apăra interesele amenințate de atitudinea Germaniei, Austro-Ungariei sau Rusiei.

Cucerirea independenței a reprezentat un eveniment deosebit de important pentru România, deschizând noi perspective în dezvoltarea societății românești. Din păcate însă pentru români, spre deosebire de perioada luptei pentru unire, Franța nu mai era o putere de prim rang, astfel încât ea nu mai sprijină dezideratele românești. Cu toate că oamenii politici români au fost dezamăgiți de poziția Franței, aceasta nu a făcut decât să ducă o politică pragmatică, care să-i permită revenirea în prim planul european. De altfel, și partea română, deși apropiată sentimental de Franța, se va orienta tot pragmatic, în funcție de propriile aspirații și interese, încheind în 1876 Convenția cu Rusia, iar în perioada de după cucerirea independenței orientându-se spre puterile centrale.

La crise orientale et les relations roumaino-français (1875-1878)

Résumé

Dans cet article l'auteur, marchant sur la ligne des autres préoccupations plus vieilles, essaie de surprendre l'évolution des rapports roumaino-français pendant la période 1875-1878.

La période en discussion, marquée du déroulement d'un nouveau épisode de la question orientale, ou "le point culminant" de ce problème, représente une étape néfaste des relations roumaino-français. Trouvée dans une époque de recul sur le plan international, isolée des actions politiques et diplomatiques d'Otto von Bismarck, la France ne peut plus être une protection des désirs nationaux roumains, comme dans l'époque de l'union. En outre, suivant le maintien du *status-quo*, la France se place sur une position défavorable, même hostile, pour Roumanie.